

Kardos Ferenc

Szabadság, egyenlőség, rend

(Naplójegyzetek New Yorkból I.)

2009 elején látogattam a Nagy Almába. No, nem, mint kukac, hanem mint a Magyar Kulturális Évadhoz és az ENSZ Holocaust Emléknepjához kapcsolódó kiállítás rendezője. A kiállításról, útitársaimról részletesebben csak az események sűrűjében, az időrend szerinti eseménysorban teszek említést. Ez talán illetlen, de így kell tennem, hiszen nem magunkról akarok beszélni, hanem a metropolisz csendjéről, a rendben tartott szabadságról, és sok mindenről, amit New Yorkban láttam, tanultam.

Bevallom, sohasem írtam naplót. Mindig csak elkezdtem, s mindig abba is maradt, elakadt. Rohanások, munkák, fájdalmak, vagy épp szerelmek miatt. Bár egy ideig mindezek felmentést adtak az öndokumentálás alól, idővel be kellett látnom: képtelen vagyok a naplórásra, nincs hozzá elég erőm, időm. De azért néha jegyzetek – hátha. Most egy amolyan, az utazás lázának elmúltával készült poszt-naplótördékben lapozgathat az olvasó.

Készülődés (2008 decembere – 2009 januárja): Az elítéltek Amerikája

A „nagy utazás” tervezgetése közt sokkal nyitottabbak az embertest kapui: szemei, fülei, lelke, csakrája (kinek miye van, kinek-kinek hite szerint) az amerikai dolgokra. Az elragadtatottól a szkeptikusig,

az amerikai jártától az oda csak vágyakozón át az amerikaellenesig olvastam, hallottam sok-sok élménybeszámolót, véleményt. Sok tanulsága nem volt e beszámolóknak, csak az, hogy mindenki saját nézőpontjából látja, vagy ítéli meg ezt a távoli birodalmat, s minél távolabb áll tőle ez a nézőpont, annál kisebb, egységesebb, egyszerűsítettebb és hamisabb e kép. Persze nem mindegy, hogy a nézőpont a Nap közelében, vagy a tengerszint alatt van, hogy a nézelődő szabadon sétál-e egy ligetben, kezében almát forgatva, vagy ketrecbe zárva él, esetleg saját elefántcsont magaslesének foglya, s úgy tekint a tengeren túli áldozatra. Egyszóval az ismereteim csak kevésbé gyarapodtak, mint az esőt alig hozó vihar, a kételyeim és a kíváncsiságom azonban óceánná duzzadt. Nagyon vártam már az utat, vártam New York agyonnyomasztó vagy épp felszabadító üvegépület-tömbjeit, a Szabadság-szobor előbukkanó alakját, a zajos, rohanó, dugókkal teli szabályos utcákat és a Central Park csöndjét, hogy találkozom John Lenonnal, elrohanok a bűnügyi „helyszínelők” mellett, s eszembe sem jutott közben, hogy ott is hús-vér emberek élnek.

Sok minden járt a fejemben a repülőn, de leginkább a kérdés: vajon érezhető, tapasztalható-e, hogy ott már sokkal hosszabb ideje szabadság van, mint nálunk? Talán bátorság egy naplótöredék elejére leírni a magam tapasztalta tanulságot: igen, látható. Illyés

Gyula örökérvényű verse – igazsága „*Hol zsarnokság van.../ ott van az utca sarkán/ az éppoly harsány- / vígan vagy kongó zordan/ feszülő kőszoborban,*” igenis, lefordítható a szabad világ nyelvére is: „hol szabadság van.../ ott szabadság van az utca sarkán...”

Első szembesülés: nem az egyenes a legrövidebb út!

A J. F. Kennedy légitikötőben szálltunk partra az égi óceánból. Ahogy a repülő utas-GPS-einek képeiről láttuk: északról, a Labrador-félsziget felől érkeztünk meg. Az ovális ablakokon a tengert hegyekkel tarkított havas mező váltotta fel, nagyon kevés zölddel, szépen, amolyan kalotaszegi varrottas mintára kanyarodó folyókkal. El is képzeltem Ábelt, mint a rengetegből Amerikába, az ég felől érkezik s csodálattal-félve azon morfondírozik: mit fog ő itt csinálni. De Ábel hajón érkezett, és én csak a negyedik napon láthattam úgy a Szabadság-szobor mögül, ahogy ő elmesélte „*szótlanul néztük, hogy a város égbe nyúló házai és felhőlikasztó tornyai miképpen közelednek*”.

A Labrador-félsziget megpillantásától kezdve végig követtem az útvonalat az ülémhez tartozó monitoron, a felhők közé kikukkantva, s közben kezdett átfőrdődni fogalomkészletem: Celsius fok helyett a Fahrenheit (1Fahrenheit = 32 5/9-ed Celsius), méter helyett yard (1 yard 0,9 m), illetve láb (1 foot az 1/3 yard), a magasság ez utóbbiban is meg méterben is meg volt adva. A repülőben kellemes meleg volt, de az adatok fagyos téli időt jeleztek, különösebb viharok nélkül. Olyan magabiztosnak tűnt minden és mindenki, s persze fáradtnak, akkor már a tizenhatodik órája utaztunk.

A part vonalát el-elhagytuk néha, de az utolsó félórán már a Big Apple alakját is felfedeztük, s mellette tengernyi apró szigetet.

Egyik kísérőnk, aki sofőrünk, útikalauzunk, és minden bizonnyal őrangyalunk is volt, a magyar nagykövetség munkatársa, másnap mesélt egy szigetről az Almatól északnyugatra, amelyen semmilyen civilizációs mellékhatás (úgy mint vezetékes áram, csatorna-rendszer, bolt, posta, stb.), de még kocsmá sem telepedett meg, s néhány hajózni szerető, elszánt, a teljes csendet szerető New York-i ott pihen, s ha kell valami, áthajózik a partra. Kis házak, kevés növényzet és az óceán. A turistakínálatokban sincs benn. Arra a kérdésre, hogy mindez hogyan lehetséges Amerikában, a válasz rögtön, egyszerűen és magától értetődően érkezett: joguk van hozzá. A sziget nevét már elfelejtettem (őrangyalunk amúgy is sietősen, elharapva mondta ki), s bár kinyomozhatnám, soha nem tenném meg. Hadd legyen az ő titkuk, búvóhelyük.

Visszatérve a repülő fedélzetére: miért is kerültünk északra, amikor Párizsból nyílegyenesen is New Yorkba érhetünk volna? A válasz egyszerű: arra vezet

Látkép a kikötőből

az égi repülősztráda, mert az a legrövidebb és időjárás okok miatt a leggyorsabb légifolyosó. Legrövidebb úgy, hogy a Föld kerülete északabbra kisebb, így az Atlanti-óceán átszeléséhez ezt az Északi-sarkkörhöz közeli útvonalat szokták választani. Persze lehet, hogy ennél pontosabb válasz is van, de nekem megteszi ez is, hiszen a földön járva minduntalan elfelejti az ember, hogy a Föld gömbölyű.

Péntek délelőtt. Földre érésünk sima volt. Nagy taps, kedves búcsúzó szavak és hatalmas tömeg az ellenőrző pontok előtt. Végül is átvergődünk, s már rohantunk is a város felé. Délután értünk a szállásunkra, ahol várt minket a hír: terjedelmes csomagunk is megérkezett (a kiállítás – darabokban), de este még élménydús esemény vár: a Carnegie Hall – magyar zenészekkel és művekkel. Fontos tudnivaló: nem szabad aznap elaludni 24 órán át, hogy gyorsan átálljon az ember bioritmusa az amerikai időre. Társaim az ébrenlétkényszer nagy részét városnézéssel töltötték, én pedig egy készülő könyv utómunkálatait végeztem el (hiába – a munka is elkísér Amerikába) a külképviselet egyik termében, hogy aztán hazaküldhessem. Természetesen a Carnegie Hall-t én sem hagyhattam ki!

Csordultig magyar!?

2009. január 25-ét írtak. Nagy tömeg a koncertterem előtt, s nagy hideg. Kicsit beljebb,

az előcsarnokban ugyanígy. Amerikai magyarok, magyar amerikaiak, valamilyen amerikaiak, nyelvek és gesztikulációk forratagában még arra is kellett figyelniük, hogy egymást el ne veszítsük. Első igazi tömegélményünk azonban csak rövid ideig tartott: újabb furcsaságot vettünk észre. Furcsa volt, de a hideget érzékelve teljesen érthetőnek tűnt: a kabátokat sokan nem adták le, bevihették ülésükre. Európában tán, Magyarországon biztosan megbotránkoztak volna ezen a viselkedésen többen, ott SZABAD volt. Megjegyzem, mit sem vont le a művészi élményből!

A koncert fergeteges volt, elsősorban egy fantasztikus ötlet (vagy koncepció) megvalósulása miatt. A népzene és a komolyzene kézfogásának lehettünk tanúi, mint egy szerelmespár táncának, ahol az egymásra nézésben kifejeződik a világ teljessége, amin kívül minden fölösleges. Mi is fölöslegesnek tűntünk, de ez a fölöslegesség nem volt sem kellemetlen, sem hiábavaló. Átengedtük magunkat a zenének, s úgy szemléltük kívülről, akár hegy fokáról völgybe zuhanó folyót, a sziklákon táncoló vízcseppeket és a szemérmesen előcsillanó szívárványt.

A zene is összelelkezésről szólt, amolyan férfiasról – a magyar és ugyancsak magyar roma művészek összehozásáról; tenni valami szépet, megmutatni a magyar zene forrásvidékét, a magyar népzene és a tradicionális cigányzenét. Ökrös Oszkár cimbalomművész, Lendvai Csócsi József primás és fia, ifjabb Lendvai József cigányzenészek és a Fischer Iván vezényelte Fesztivál Zenekar Brahms (Magyar táncok 15; 1; 11; 1. szimfónia) és Liszt (3. Magyar rapszódia) darabokat játszott, megmutatva azt is, hogy egy-egy rövidebb darabnak milyen nóta- vagy népdal-előzménye, forrása ismert.

Az ifjabb Lendvai Sarastre *Cigánydalait* és – ráadásaként - Paganini *Nel cor più non mi sento* című bravúrdarabját oly könnyedséggel és virtuozitással adta elő, mintha mindig, minden nap ezt játszotta volna, mintha újraszületett volna maga Paganini. Zene volt a javából. Európai zene.

Az amerikai közönség nyitottságára apelláló előadáson az is elütött a „szokásostól”, hogy Fischer Iván kitűnő angolsággal vezette be a hallgatóságot a magyar és cigányzene rejtelseibe, mondta el az eljátszott darabokról a tudnivalókat. A koncert zárásaként magyar népzene alakult a fesztiválzenekar egynemely, arra érdemes tagjából, s bővérű táncmuzsikát varázsoltak a színpadra (Kádár István vitte a prímét, Fejérvári Zsolt bőgőzött, és Szabó András, a zenekar kürtöse volt a kontrás), melybe bekapcsolódtak a cigányzenészek is, a két Lendvai. A koncert különösen felemelő pillanata a két Lendvai együttes játéka volt. Olyan szépen játszott körül a frissebb, nagyobb tudású fiatal Lendvai édesapja, a kávéházi primás kiérlelt, hagyományos játékát, hogy abból apa és fia kölcsönös tisztelete és mély szeretete

sugárzott. Egymásnak, egymásért játszottak úgy, hogy mi is értsünk belőle. Talán értettünk is.

Az Extremely Hungary, „Csordultig magyar” fesztivál tehát csordultig cigányzenével nyílt meg, ami pozitív, de sajnós, nem tisztán valóság-hű üzenet volt Magyarországról az amerikai közönség felé. Sokszor eszembe jut azóta: ilyen összehozást miért nem láthatunk a magyar médiaszínpadokon, nekünk miért más jut csak csordultig. De „el gondolat...”

A koncert után, de még az épületben, visszaestünk a valóságba. Itt most olyan élmény következik, amire talán a kirekesztődés a legjobb kifejezés.

Hivatalosak voltunk a koncertet követő fesztiválnyitó fogadásra, melyen az említett kiválóságokon túl az ugyancsak Amerikában turnézó fiatal magyar zenésztársaságok is részt vettek, s melynek közönségét tehető New York-i magyarok, többségükben az Amerikába menekült, került magyar identitású zsidóság alkotta. A fogadást Soros György és Charles Simonyi adta, azaz ők szponzorálták. Mindezzel nem is volt baj.

Inkább azzal, hogy a politikum (főleg a magyarországi delegációaradat) úgy viselkedett, mintha a jelenlévők többsége jelenvalóságuk ellenére nem lett volna jelen. Volt, aki szónokolt, a politikum és a médiatikum körülállta, mi többiek pedig csak háttakat láttunk, elakadó szavakat hallottunk. Én és társaim persze törpék voltunk ebben az óriások szobájában, nem várhattunk semmiféle csinnadrattát, nem is vártunk, azonban a koncerten remeklő híres zenészek is csak árván álldogáltak, eszegettek, iszogattak, s az ünneplés felénél már el is tűntek. Jó ismeretségünk okán még átöllehettem az idősebb Lendvayt (egy híres, már elhunyt zalaegerszegi, zalakomári cigányzenész, Berki András révén volt ismeretségünk), szót válthattam két falat közt a keserű Ökrös Oszkárral, de aztán ők sehol. Csak Fischer Ivánt ünnepelték a fogadás elején, csak őt kérdezte a média, mindenki vele kívánt kezét rázni, majd ő is „elveszett”. Egyedül Soros György érzékelte s reagálta le mindezt rövidre fogott, egyszerű, s ezért figyelmet keltő beszédével. Orsós Jakab Lászlót, a főszervezőt elragadták a politikai notabilitások, aztán lecsengett minden – zajosan.

A rossz érzések mellett volt néhány jó beszélgetésünk is, elsősorban a fiatal zenészekkel és a kizáródott magyarországiakkal.

Az este utolsó említésre méltó pillanata: fáradtan leültem egy asztal mellé és egy idős amerikai megszólított magyarul: Kik azok, akik ott ünnepelnek? S kik vagyunk mi? A kérdések keltette döbbenet örvénye másodpercekig kavargott. Majd válaszoltam. Kiderült, ő is befolyásos vendégként, külön meghívott, a New York-i magyarság képviselője, de csak a koncertről voltak ismeretei, s azt remélte, hogy a fogadáson szót válthat híres honfitársaival. Csak velem válthatott szót.

Találkozás:
Orsós Jakab
László,
Teleki László és
jómagam

Kiállítás-
rendezés
Tulok
József

Kipróbáltuk az
ENSZ üléstermét

Tulok József,
Kékesi Viktória
és ENSZ
nagykövetünk
Bródy Gábor
társaságában

Magyarország belopózott Amerikába.

Delegációnk tagjai is a kirekedtek között kóboroltak, s mindenkiel szóba álltak, aki kíváncsi volt ránk. Majd kiszabadultunk a New York-i éjszakába, megmártózni az üvegpaloták között kúszó neonfényfolyókban.

Többször is megtettük ezt a héten. Soha semmi bajunk – néhány eltévedésen kívül – nem történt. Szabad volt a tér, és mi is szabadok voltunk. Végtelen szabadok.

Kiállításépítő vasárnap – könyv leadva (?)

A Magyar Kulturális Évad nyitányának idejére esett az ENSZ Holokauszt Emléknapja. Az emléknapot az ENSZ az auschwitz-birkenai tábor felszabadításának napjára, január 27.-re tűzte ki 2005-ben. E napon vettünk rész mi is az ENSZ Palotában tartott ünnepségen, s ez adta apropóját a 26-án, vasárnap, a New York-i Magyar Külképviselő és ENSZ Nagykövetség dísztermében megrendezett roma holokauszt kiállítás elkészítésének.

A roma holokauszt, romani (cigány irodalmi) nyelven *pharrajimos* magyarországi történéseit dolgoztuk fel 12 nagyméretű, angol és magyar nyelvű tablón. Emellett kivittünk még pár darab farönköt, és pár

méter szögesdrótot. Ezekből stilizált lágert építettünk, a közepén egy szögesdrót feszülettel. A tuskókon helyeztük el, mintha a tűz mellett ülnének, a roma családot jelölő mécses-együttest.

A kiállítást vasárnap építettük fel, hogy hétfő délutánra (26-a volt) minden kész legyen.

Amikor beléptünk a kiállításnak helyt adó terembe, teljesen elképedtünk: egy elegáns milióban kellett elhelyeznünk a kiállítást, a rozsdás szögesdróttal együtt. Mi el is bizonytalanodtunk, s egy csendes sarokba helyeztük a feszületet a stilizált lágerral és köré sugarasan a képeket. Bródy Gábor, magyar ENSZ-nagykövet azonban azt kérte, hogy a kiállítóterem elé tegyük ki installációnkat, mert ezzel érzékeltetjük legjobban a tragédiát.

Tulok József barátom, aki a grafikai és technikai munkákat végezte, egy kiváló és tragikus hangvételű filmet is összevágott, amit szintén félve mutattunk be előzsűrizésként a nagykövet úrnak, az akkora odaérkező, az ünnepségen résztvevő Mága Zoltán hegedűművésznek, és a delegációnak.¹ A film megdöbbentő volt, csend,

¹ A delegáció tagjai voltak: Teleki László miniszterelnöki megbízott, delegációvezető, Kállai Ernő ombudsman, Korózs Lajos államtitkár, Dr. Borovszky Tímea főosztályvezető, Kardos Ferenc, Tulok József, Horváth Zoltán, Kékes Viktória titkár

könnyek kísérték. Mindennek ellenére a nagykövet úr ragaszkodott a másnapi bemutatáshoz, hiszen az, amit bemutatunk, megtörtént, megmásíthatatlan.

Előzmény: Teleki László államtitkár, akit régi barátságunk okán csak „Telekilacinak” szólítottunk, kért fel a hivatalos kormányzervek nevében e kiállítás elkészítésére. Ennek előzménye az 1995 óta tartó európai holocaust-kutatásban való közös részvételünk (ő, mint a romák politikai képviselője, én, mint történész dolgoztunk ebben).

Kitérő: Barátságokat nem szabad megtagadni. Teleki Lászlóval ritkán voltunk egy politikai véleményen, hiszen ő mindig is baloldalinak, én konzervatív gondolkodásúnak számítottam. De mindketten úgy gondoltuk, gondoljuk azóta is: tiszteletben kell tartanunk barátságunk politikai meggyőződését, s a közös dolgokban együtt kell működnünk. Sem Laci, sem én nem hágtuk át ezt a szabályt. Nem győzködtük egymást mindenáron, de mindig számíthattunk egymásra a romákat érintő ügyekben. Még ha tetteink eredményességének határt is szabtak a politikai keretek, a pénztelenség vagy az időhiány.

Betérő: Teleki Laci egész vasárnap velünk együtt szerelt, hogy álljon a kiállítás. Jól is jött műszaki végzettsége. Szívügye volt, mint ahogy a mi szívügyünk

is: minél szebben álljon a kiállítás. Bródi Gábor nagykövet úr mindvégig figyelt, segített, dicsért és tanácsokkal látott el, érzésem szerint túllépve – szívünk felé – nagyköveti kötelező feladatait. Közben Mága Zoltánról kiderült, hogy hangosítás nélkül is ragyogóan hegedül, Korózs Lajosról, hogy el tud érzékenyülni, Kállai Ernő ombudsmanról, hogy nagyon jó barátságban van a zongorával, a delegáció hölgytagjairól pedig, hogy segítőkészek a szerelésben, csinosak ekkor is.

A kiállítás felépült (leginkább a német állványzattal gyötrődöttünk megfelelő műszaki német nyelvtudás híján), a másnapi forgatókönyvet megbeszéltük, majd a társaság többi tagja újra városnézésre indult. Én pedig bevonultam külképviseleti kis szobámba, befejezni készülő könyvem szétesett mutatóját. Másnap hajnalra el is küldtem Nagykanizsára e-mailen, meg is érkezett – az időeltolódás miatt – hat órával később, délután tájban. Kész vagyok! Másnapról én is várost nézhetek! – kiáltottam fel magányomban. (A könyv viszont hazaérkezésem után készült el végleg – de elkészült!)

Másnap nagy sikerrel megtörtént a kiállítás megnyitója. Minden a protokoll szerint, ahogy kell, mint valami rajtunk kívülálló természeti jelenség. Jobbára csak

A kiállítás

csendesen álltam, majd ültem. Nem volt sok dolgom, csak néhány politikust kellett végigkísérnem a kiállításon (szívesen tettem).

A megnyitó hosszú volt, sok beszéddel, két kiváló ifjú hegedűssel, Kállay Ernővel és Mága Zoltánnal. A film azonban itt is döbbenetet váltott ki, s a film után megszólaló Bródi Gábor, Teleki László, Korózs Lajos, sutba dobva eltervezett, leírt beszédét, személyes vallomásokot tettek.

Az ünnepség kapcsán találkoztam hosszú idő után először régi jó barátom, romaügyekben harcostársam, a már égi erdőkbe költözött, felhőfaragó Orsós Jakab fiával, a fesztivál szervezőjével, Orsós Jakab Lászlóval. Átöleltük egymást és váltottunk pár szót. Boldog voltam, s egyben riadt is. Egy világnyi volt már köztünk a távolság. Éreztem – ő itt már amerikaivá vált, én meg maradtam magyar. Ez csak érzés persze, különös feszültség, a távolság hideg érzete és a vágy az újraközeledésre. Mint rég egymástól elkerült családtagok voltunk, akiket összeköt Jakab emléke, a család ismerete, de már nem találunk más közös élményeket, újabb közös pontokat.

Arra is gondolok: szeretném már ilyen távol, történelmi hibernációban tudni a pharrajimos, a holokauszt ügyét is.

E két napon (vasárnap és hétfő) nem sokat láttam New Yorkból. Csak egy rövid sétát tettem hétfőn, amúgy szegedi módra. Szegeden kerestem így, vízszag után a Tiszát, mint most az óceánt. Összefutottam az egyik sarkon két társammal, így már hárman sétáltunk tovább a partig. Csípős hideg és verőfényes nap volt, vidám fényekkel, s nem éreztem szmogot, gépkocsibűzt. Az Almalakók azt mondják: ez az évszak söpri ki a városból a füstöt.

Észrevettem még valamit: nem nyomasztottak a házak. Nem is teheték, hiszen a tenger felé alacsonyabb épületek álltak többségben, az 1920-as, 40-es évek közt épültek, felújítottak. A magas üvegpalaták pedig a sugárutak oldalán sorakoznak, s talán csak a Times Square környékén zsúfolódtak össze zavarba ejtően. De egyik sem olyan, mint a másik, vannak merész dőlésszögűek, kecsesek, hivalkodók és szolidak, opálszínűek és smaragdban pompázók, s mindegyiken egy halom neonicoma, vagy világított belsejükben a zajló élet varrottasa.

Manhattan szép és emberi. Igaz, pont annyival nagyobb, amennyivel többen lakják, mint hazánkat. New Yorkban két Magyarországi ember él.

Folytatás: Puritán pompa, „Fölkér az anyám!”, Ingyenyeggel a Metropolitan-ben, A Szabadság háta megett és az eretnek gondolat, Át a hídon – Kínába

Küldöttségünk
az én
szemszögemből

